

УДК 658.14.012.32

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СУТНОСТІ КАТЕГОРІЇ «РИЗИК БЮДЖЕТУВАННЯ» ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ОЦІНЮВАННЯ

О. Гром'як, В. Харчук

НУ «Львівська політехніка»

Встановлено, що процесу бюджетування властивий ризик. Розглянуто основні підходи до трактування поняття «ризик бюджетування». Виокремлено недоліки існуючих підходів до трактування досліджуваної категорії та запропоновано авторське визначення. Описано підходи до оцінювання ризику бюджетування, виявлено їх недосконалість та наведено власну методику оцінювання ризику бюджетування на основі розрахунку інтегрального показника та визначення зон ризику.

Постановка проблеми та її зв'язок з актуальними теоретичними та практичними завданнями. Усім процесам, що мають місце у фінансово-господарській діяльності притаманний ризик. На сьогодні ризики, що виникають у процесі здійснення виробничо-господарської діяльності є достатньо дослідженим, на відміну від ризиків, які пов'язані із фінансовим плануванням. З огляду на те, що практика впровадження бюджетування вітчизняними підприємствами на сьогодні є недостатньо поширеною, а сам процес його реалізації є достатньо громіздким, створюються умови для виникнення ризикових ситуацій. Тому виникає об'єктивна необхідність для виокремлення категорії «ризик бюджетування», дослідження її особливостей та способів оцінювання.

Теоретичним та практичним категоріям бюджетування присвячено чимало робіт вітчизняних та іноземних науковців [1- 17], проте категорія «ризик бюджетування», з нашої точки зору, не є достатньо розкритою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перш ніж розглянути поняття «ризик бюджетування» доцільно дослідити семантику категорії «бюджетування». Термін «бюджетування» почав використовуватися у економічній теорії нещодавно, лише після проголошення незалежності України. Проте на сьогоднішній день теоретичним та практичним аспектам бюджетування присвячено чимало публікацій, хоча підходи до тлумачення цієї категорії є дуже різноманітним та суперечливим [1, с.11].

Окремі аспекти бюджетування, зокрема і його ризику, розглядають у своїх працях вітчизняні та іноземні науковці-дослідники. Зокрема Кузьмін О.Є. та Мельник О.Г. [1] досліджують теоретичні та практичні аспекти бюджетування зовнішньоекономічної діяльності; Куцик В.І. і Гнибіда Т.М. [2], як і Онищенко С. [3, с. 42-51] розглядають проблему впровадження і застосування технології бюджетування у системі управління вітчизняним підприємством. Овідій Ю.Л. [4] та Дем'яненко М. Я. [5] вивчають основні причини незадоволення керівників системою бюджетування. Панков В.А. [6] основну увагу приділяє цілям бюджетування. В "Основах комерційного бюджетування" Дж. Шим [7] вказує на основні фактори, які

потрібно враховувати під час застосування бюджетування. Конкретніше увагу на понятті «ризик бюджетування» концентрує у своїх доробках В. Я. Нусінов [8, с. 270-274], котрий розглядає можливість застосування ризик – нормативів у процесі бюджетування, Я.В. Кудря у своїй роботі «Бюджетування у системі управління корпораціями в машинобудуванні України та врахування ризиків за ними» [9, с. 98-118] пропонує певну ідентифікацію та оцінювання впливу ризиків бюджетування за допомогою коефіцієнта комерційних небезпек, як і Подольчак Н.Ю. [10, 23-32].

Основним моментом під час впровадження бюджетного процесу є етап розроблення самого бюджету, який супроводжується ризиком. Існує чимало визначень поняття «ризик», проте основною характерною ознакою цієї категорії є ймовірність настання. Доцільно відмітити, що науковці [1, 9, 18] не мають єдиної думки, стосовно найменування ризиків, які виникають у процесі фінансового планування. Так, одні науковці [18] виділяють бюджетний ризик, який трактують як потенційно можливі відхилення бюджетного показника від його запланованого значення під дією ризикутворюючих факторів. Інші - прихильники позиції існування ризику бюджетування, який розглядають як небезпеку виникнення матеріально-фінансових втрат, збитків та ін. у процесі реалізації відносин за оперативними фінансовими планами [9, с. 98-118].

Однак, зазначені підходи до розуміння сутності досліджуваного явища не позбавлені певних недоліків зокрема:

не відображені особливості здійснення процесу бюджетування;

не врахована специфіка самого фінансового планування;

не враховано особливостей інформації, яка є основою для забезпечення процесу бюджетування.

Цілі статті. Основною ціллю статті є теоретичне виокремлення та обґрунтування категорії «ризик бюджетування», визначення його особливостей та способів оцінювання.

Основний матеріал дослідження. Однією з найпрогресивніших інтегрованих технологій, яка сприяє забезпеченню раціонального прийняття управлінських рішень, управлінню фінансовими результатами та удосконаленню інформаційної системи підприємства є бюджетування [1, с.11].

Бюджетування використовується для підвищення відповідальності керівників різного рівня управління за фінансові результати, досягнуті очолюваними ними структурними підрозділами. Розрахунки, здійснювані у процесі бюджетування, дозволяють визначити необхідну суму коштів для реалізації поставлених цілей, а також джерела надходження цих коштів [13, с.136-146].

Дослідження ризику бюджетування необхідно розпочати із факторів, що можуть призвести до появи ризикового явища. Загалом слід відмітити, що будь-який суб'єкт господарювання об'єктивно функціонує у середовищі невизначеності, разом з тим сам процес бюджетування характеризується певними специфічними проблемами, що у підсумку призведуть до існування широкого кола ризиків. Оскільки невизначеності уникнути неможливо, то доцільно зосередити увагу на тих проблемних місцях, які виникнуть у процесі бюджетування.

На основі опитування підприємств, котрі пройшли нелегкий шлях впровадження бюджетування, зокрема, ВАТ «Жидачівський целюлозно-паперовий комбінат», ВАТ «Укрнафта», ЗАТ «Сотова компанія» та інші, ми систематизували отриману інформацію та в результаті її аналізування склали перелік «вузьких місць», що

гальмують процес впровадження та застосування бюджетування на підприємстві та подали їх у вигляді табл. 1.

Таблиця 1

Основні перешкоди впровадження та застосування бюджетування у практиці вітчизняних підприємств

Групи проблем	Зміст проблем
Організаційні	Відсутність конкретних цілей впровадження та застосування бюджетування; проблема вибору методів розроблення бюджетів; некоректне виділення центрів відповідальності та невідповідне формування бюджетної структури управління тощо.
Економічні	Відсутність чіткого взаємозв'язку бюджетних показників та процесу здійснення бухгалтерського обліку; існування різних підходів щодо визначення доходів та витрат (економічними, бухгалтерськими та податковими) та проблема їх узгодженості; збільшення потреби у матеріальних ресурсах, що пов'язана із впровадженням за застосуванням бюджетних систем тощо.
Психологічні	Супротив працівників, задіяних у процесі бюджетування, викликаний зростанням навантаження на них; неусвідомлення керівництвом, а відповідно, і працівниками, необхідності впровадження бюджетування та можливих переваг від його застосування тощо.
Часові	Значний часовий проміжок між періодом впровадження бюджетування та отримання конкретних результатів; недостатнє усвідомлення потреби впровадження бюджетування, котра викликана сьогодишньою економічною ситуацією.

Загальновідомим є той факт, що ризик являє собою категорію, котра може призвести як до втрат, так і до отримання нових позитивних можливостей. Проте, в нашому дослідженні ми зосереджуємо увагу на негативному аспекті даного явища.

З огляду на виділені особливості ми запропонували власне трактування досліджуваної категорії, а саме «ризик бюджетування» - це ймовірність настання непередбачуваної події, яка може виникнути на будь-якому етапі бюджетування та стати причиною можливих відхилень у співвідношеннях доходів та витрат, надходжень і видатків, активів та пасивів.

Існує багато методів оцінювання ризику в процесі бюджетування. Зокрема, заслуговує уваги концепція, запропонована Кузьмінім О.Є. та Мельник О.Г., яка складається з таких етапів [1]:

1. Виявлення усіх потенційних ризиків та їх ідентифікація з метою формування інформаційної бази для подальшого оцінювання впливу ризиків.

2. Оцінювання впливу потенційних ризиків на бюджетні показники. За одним із підходів для оцінювання впливу потенційних ризиків доцільно розраховувати коефіцієнт комерційного ризику ($K_{кр}$):

$$\hat{\epsilon} = \frac{\sum_{i=1}^n C_i}{\sum_{j=1}^m \ddot{A}_j} \cdot 100\% \quad (1)$$

де, Z_i – прогнозований обсяг збитків за бюджетними статтями внаслідок виникнення ризиків у плановому бюджетному періоді, гр. од.; D_j – очікуваний обсяг отриманих доходів у плановому бюджетному періоді, гр. од.; n – кількість бюджетних статей; m – кількість статей доходів.

Якщо $K_{кр} < 5\%$, то очікувані втрати внаслідок виникнення ризиків низькими, якщо $5\% < K_{кр} \leq 10\%$ – середніми, при $10\% < K_{кр} \leq 20\%$ – високими, якщо ж $K_{кр} > 20\%$, то втрати вважаються дуже високими. За іншим підходом оцінювання ризиків бюджетування доцільно здійснювати розрахунок таких показників – ймовірність невиконання бюджетів, міра ризику та ціна ризику.

1. Вибір оптимального бюджету із урахуванням впливу потенційних ризиків.

2. Підбір та застосування методів управління ризиками: (уникнення, попередження, запобігання виникненню ризиків; прийняття ризику; оптимізація ступеня ризику, яка може здійснюватися різними способами: шляхом розподілу ризиків, локалізації, страхування, диверсифікації тощо)

На нашу думку, дослідження ризику бюджетування доцільно здійснювати на основі аналізування його ризикоутворюючих факторів. Наведені перешкоди впровадження та застосування бюджетування окреслюють джерела ризикоутворюючих факторів. Зауважимо, що бюджетування є послідовним процесом виконання певних етапів, і зрозумілим є той факт, що кожен з етапів супроводжується цілою низкою ризикоутворюючих факторів. На основі опрацювання наукових доробків як вітчизняних, так і закордонних науковців стосовно виокремлення етапів бюджетування, ми дійшли до висновку, що найбільш ґрунтовно вони описані у працях Кузьміна О.Є. та Мельник О.Г. [1]. Таким чином, аналізування ризикоутворюючих факторів здійснюється на кожному з етапів бюджетування. На основі систематизації інформації про фактори ризику бюджетування здійснюється його оцінювання. З цією метою нами розроблено методи оцінювання ризику бюджетування, яка представлена на рисунку 1.

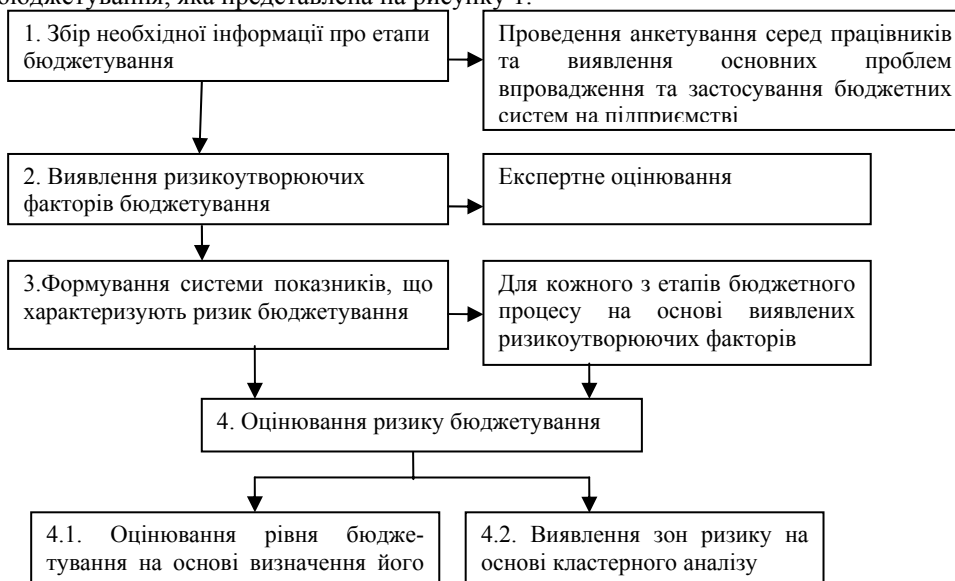

Рис. 1 Послідовність оцінювання та ідентифікації зон ризику бюджетування

Етапи 1-3 забезпечують збір та аналізування інформації, яка характеризує як специфічні умови здійснення виробничо-господарської діяльності конкретного підприємства, так і особливості самого бюджетування, а також є базою оцінювання і окреслюють сам об'єкт оцінювання. Четвертий етап має на меті забезпечити ґрунтовне аналізування ризику бюджетування на основі визначення його рівня та окреслення зон появи.

Під інтегральним показником ризику ми розуміємо суму зважених експертами ризикуотворюючих факторів. Тоді як, під зоною ризику - конкретний етап процесу бюджетування, який характеризується найбільшим скупченням ризикуотворюючих факторів.

Доцільність розмежування інтегральної оцінки та зон ризику при аналізуванні ризику бюджетування зумовлене:

- завданнями, які ставляться під час розроблення бюджету (можлива величина ризику загалом або виявлення конкретного етапу, який є найбільш проблемним);
- розмірами аналізованого підприємства (для малого підприємства доцільним є визначення загального ризику бюджетування, тоді як для великого необхідним є деталізування інформації про перелік загроз);
- необхідністю усунення проблемних місць усього процесу розроблення бюджету та збалансування дохідної та витратної його частини.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Незаперечним є той факт, що бюджетування стає все більш актуальною управлінською технологією, яка знаходить відображення у дослідженнях багатьох видатних науковців. Проте, питання ризику бюджетування ще не знайшло всебічного висвітлення у науковій економічній думці. Основними надбаннями даного дослідження з одного боку є теоретичне обґрунтування категорії «ризик бюджетування», а з іншого - розроблення прикладних рекомендацій щодо його аналізування, котре є уніфікованим і доступним для застосування на будь-якому підприємстві незалежно від розмірів та виду підприємницької діяльності.

Наступні кроки дослідження націлені на розроблення шкали за якою провадитиметься порівняння ризику бюджетування та обґрунтування оптимального його значення.

1. Кузьмін О.С., Мельник О.Г. Теорія і практика бюджетування зовнішньо-економічної діяльності підприємства: Навч. Посібник. – Львів: Видавництво «Растр-7», 2010. – 320с.
2. Куцик В. І., Гнибіда Т. М., Куцик О. О. Розробка та впровадження системи бюджетування на підприємстві: Стаття. — Львів: видавництво Львівської комерційної академії, 2009. – 234 с.
3. Онищенко С. Бюджетування в системі фінансового управління підприємством // Бухгалтерський облік і аудит. – 2006. – № 6. – С. 42 – 51.
4. Овдій Ю.Л. Фінансове планування та бюджетування – один із інструментів управління банку // Теорія і практика управління організацією з погляду тисячоліть. – Київ: Політехніка, 2001. – 181 с. 5. Дем'яненко М.Я., Сидоренко Р.В. Бюджетування на підприємстві: завдання і основні передумови ефективного застосування [Електронний ресурс]: - Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/En/O_FN/2008_5_1/zbirnik_O_FN_5_Ч_1_148.pdf

6. Панков В. А., Єлецьких С.Я. Контролінг і бюджетування фінансово-господарської діяльності підприємства: Навч. посібн. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 112с.
7. Джай К. Шим. Основы коммерческого бюджетирования / К. Шим Джай, Г. Сигел. Джойл; [пер. с англ.]; –СПб.: Азбука. – 2001. – 240 с.
8. Нусінов В. Я., Міщук Є.В. Діагностика та попередження кризового стану підприємств у процесі бюджетування// Вісник Криворізького технічного університету. – 2009.- Вип 23. – С. 270-274.
9. Кудря Я.В.. Бюджетування у системі управління корпораціями в машинобудуванні України та врахування ризиків за ними // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі: проблема теорії та практика. Вісник НУ «ЛП». – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2008. – № 1 (1). – 98- 118 с.
10. Подольчак Н.Ю. Класифікація ризиків та методи їх зниження // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. Вісник НУ «ЛП».- Львів: Видавництво НУ «ЛП», 2002.-№457. - С. 23-32.
11. Іванюта П.В., Левченко З.М. Внутрішньогосподарський (управлінський) облік у виробничих підрозділах сільськогосподарських господарюючих суб'єктів: [навчальний посібник] / П.В. Іванюта, З.М. Левченко. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 368 с.
12. Ковтун С. Бюджетування на сучасному підприємстві, або як ефективно управляти фінансами. — Х. : Фактор, 2005. — 340с.
13. Кузьмін О.Є., Мельник О.Г. Побудова бюджетів в організації // Фінанси України. – 2005. - №7 (116). – С. 136-146.
14. Кузьмін О.Є., Мельник О.Г. Удосконалення бюджетування на промислових підприємствах // Вісник Академії економічних наук України. – 2002. - №2. – С. 46-51.
15. Гром'як О. Бюджетування: семантика категорій // III міжнародна науково-практична конференція «Управління інноваційним процесом в Україні: проблеми, перспективи, ризики»: Збірник тез доповідей. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2010 – 473-474 с.
16. Гром'як О. Б. Бюджетування – альтернатива сучасного планування // I міжнародна конференція молодих вчених EM-2010: Збірник тез доповідей. – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2010 – С.122-123.
17. Хруцкий В.Е., Гамаюнов В.В. Внутрифирменное бюджетирование: Настольная книга по постановке финансового планирования. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 2008. – 464 с.
18. Булгакова С., Микитюк І. Бюджетний ризик: сутність, класифікація, фактори ризику // Вісник КНТЕУ – 2010. – №1.- С. 59-68.

THEORETICAL ASPECTS OF THE CATEGORY "RISK BUDGETING" AND ITS EVALUATION

O. Hrom'yak, V. Kharchuk

"Lviv Polytechnic"

The process of budgeting inherited risk. We examined the main approaches to the notion of "risk budgeting". We selected the deficiencies pointed out in designated and proposed interpretations of copyright interpretation. We described approaches to assessing

risk budgeting, revealed their own flaws and provide methods for evaluating risk budgeting on the basis of calculation of integral index and establishing zones of risk.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СУЩНОСТИ КАТЕГОРИИ «РИСК БЮДЖЕТИРОВАНИЕ» И ОСОБЕННОСТИ ЕГО ОЦЕНКИ

О. Гром'як, В. Харчук

НУ «Львовская политехника»

Установлено, что процесс бюджетирования присущ риск. Рассмотрены основные подходы к трактовке понятия «риск бюджетирования». Выделены недостатки существующих подходов к трактовке исследуемой категории и предложено авторское определение. Описаны подходы к оценке риска бюджетирования, выявлены их несовершенство и приведены собственную методику оценки риска бюджетирования на основе расчета интегрального показателя и определения зон риска.